

FARKAS ZSOMBOR

TÉNYLEG MINDEN RENDBEN?

A gyerekes családok jövedelmi helyzetének, szegénységének és kirekesztettségének néhány jellemzője*

A tanulmányban a gyerekes családok és a gyerekek jövedelmi-anyagi helyzetének alakulását mutatom be az elmúlt néhány évben. Elsőként a 2010 utáni családpolitika főbb irányait és elemeit tekintem át. Ennek kapcsán vizsgálom a szegény családok életkörülményeinek javítását célzó kormányzati elköteleződéseket, megállapítva, hogy a célok megvalósulása nem nagyon látszik, és a gyakorlat egészen más irányokat mutat. A dolgozat fókuszában annak elemzése áll, hogy a gyerekes családokat és a gyerekeket milyen arányban érintik a szegénység problémái, mekkorák ezen a téren a különbségek a gyerekes háztartások jövedelmi csoportjai között, milyen mértékű az alacsony jövedelmű családok leszakadása, és hogy mindezek hogyan változtak az időben.

Bevezetés

A tanulmány egy 2015. március végén rendezett konferencia előadásanyaga alapján készült. Ekkor már ismert volt, hogy a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) legfrissebb adatai szerint 2012 és 2013 között csökkent a „szegénységben vagy kirekesztettségben élők” és a súlyosan depriváltak száma és aránya a teljes népesség és a gyerekek körében. Ezt támasztják alá a Tárci 2015 áprilisában közzétett, 2014-re vonatkozó eredményei is. Az adatok kapcsán számos megállapítás született arról, hogy csökkent a szegénység és javult a gyerekek helyzete.¹ *A tanulmány célja, hogy bemutassa, mit takar ez a javulás, mennyire érintik ezek a változások a legszegényebbeket, illetve hogyan alakul a gyerekes családok és a gyerekek helyzete hosszabb távon.*

* Köszönöm Darvas Ágnesnek és Ferge Zsuzsának a tanulmány megírásához nyújtott segítségét, megjegyzéseiket, javaslataikat.

¹ A kormányzat sokszor, sok helyen hangoztatja a „sikert”, kevésbé adva a részletekre. Az (egyébként előremutató) ingyenes bölcsődei és óvodai étkeztetés tervezett kiterjesztése kapcsán a miniszterelnök ezt mondta: „Büszkék lehetünk, és (...) egyszer és mindenkorra a gyermekszegénységről szóló és a gyermekéheztéről szóló vitákat zárójelbe tehetjük. Azt mondhatjuk büszkén, hogy mi egy olyan ország vagyunk, ahová, ha egy gyerek születik, akkor a fölneveléséhez szükséges feltételeket nemcsak a szülők, nemcsak az önkormányzat, hanem az állam is megadja.” Forrás: A következő kormányülésen nyújtja be Varga Mihály a költségvetés tervezetét. 2015. április 10. <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/a-kovetkezo-kormanyulesen-nyujtja-be-varga-mihaly-a-koltsegvetes-tervezetet>

A jövedelmi viszonyokat a KSH adatai alapján vizsgálom 2010 és 2013 között, abban az időszakban, amelyet alapvetően a magasabb jövedelműek állami támogatása jellemez. (A legutolsó elérhető adatév 2013.) Az életkörülmények alakulását elsősorban az Európai Unió 2020-as stratégiájának indikátorai, a relatív jövedelmi szegénység, a szegénység, a kirekesztettség és a súlyos anyagi depriváció mentén, az Eurostat adatbázisát felhasználva tekintem át a 2006 és 2013 közötti periódusban. A vizsgált időszak két kormányzati ciklust érint. Az első adatévtől kezdve egészen 2012-ig szinte folyamatos a romlás, tehát a szegénység, a gyerekszegénység mértéke a korábbi kormányok alatt is nőtt. (A gyerekszegénységi ráta utoljára 2005–2006 között csökkent jelentősen, 6 százalékponttal.) Tendenciáról korántsem beszélhetünk, de 2012 és 2013, illetve 2014 között az adatok egy része javulást jelez. A gyerekes háztartások és a gyerekek 2006 óta romló jövedelmi helyzete azonban nem javult, körükben 2012 és 2013 között tovább nőtt a jövedelmi szegények aránya.

Az *első részben* vázlatosan ismertetek néhány fontosabb, a gyerekes családok, a gyerekek helyzetének javítását célzó, 2010 utáni kormányzati vállalást. Ezek azok a keretek, amelyek mentén a gyakorlati intézkedéseknek meg kellene valósulniuk. A *második részben* a gyerekesek életkörülményeit (is) befolyásoló kormányzati irányokat és eszközöket, illetve a családtámogatási rendszer elemeit veszem sorra. A *harmadik részben* a gyerekes háztartások jövedelmi helyzetét, a gyerekesek és a gyerekek jövedelmi szegénységének, kirekesztettségének és súlyos deprivációjának mértékét és időbeli változásait vizsgálom. Helyzetüket összehasonlítom a gyermek nélküli háztartásokat és a teljes népességet jellemző adatokkal, valamint elemzem a gyerekes háztartások alsó és felső jövedelmi csoportjai közötti különbségeket. Ezek után egy rövid fejezetben kitérek a gyerekszegénység területi egyenlőtlenségeire és a cigány gyerekek helyzetére.

Szándékok és elköteleződések

A 2011-es népszámlálás szerint Magyarországon 1,79 millió 0–17 éves gyerek él több mint egymillió családban.² A kormányzat egyik fontos fejlesztési dokumentuma, a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (NTFS 2011) elismeri a gyerekek és a gyerekes családok indokolatlanul rossz helyzetét.

„Az Unió tagállamai közül az utóbbi két évet tekintve Magyarországon a legnagyobb a különbség a gyermekes és a gyermek nélküli háztartások jövedelmi szegénysége között. Az Európai Unióban azon 5 ország közé

² KSH Népszámlálás 2011: 2.1.1. és 2.2.1.4. táblázat. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/demografia/04_02_01_01.xls és http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/haztartas/05_02_02_01_04.xls (utolsó letöltések: 2015. 05. 07.)

tartozunk, amelyekben a legnagyobb a távolság a népesség és a gyerekek szegénysége között, a gyerekek rovására.” (NTFS 2011: 22)

Az Európai Unió 2020-as stratégiájához kapcsolódó hazai vállalás alapján 2020-ra – a 2008-as 16 százalékos szintről – 12,8 százalékra (174 ezer fővel) kell csökkenteni a jövedelmi szegénységben élő gyerekes háztartások arányát – ma több mint ötödük szegény. A 2014-ben frissített stratégia (NTFS II.) már nem számszerűsíti ezt a célkitűzést. Azt írja, hogy

„...az Európa 2020 Stratégiához kapcsolódó magyar vállalás meghatározásához alkalmazott mutatószám, a szegénységi küszöb alatti gyermekes háztartások számának alakulásán látható, hogy a válság jelentős mértékben rontotta a gyermekes háztartások jövedelmi pozícióját.” (NTFS II. 2014: 19)

A 2015. évi költségvetés törvényjavaslata szerint:

„2015-ben is a család az első. A Kormány kiemelt célkitűzései közé tartozik a családok támogatása és a gyermekvállalás elősegítése. (...) A tudáshoz való hozzáférés nem lehet pénz kérdése, ezért segítjük minden erőnkkel a gyermekes családok megélhetését.” (Törvényjavaslat 2014: 192, 195)

A 2016-os költségvetés tervezetének retorikája hasonló: *„több pénz marad a magyar családoknál”, „a gyermek az első”,* a kormány egyik prioritása jövőre is *„a családok helyzetének javítása”* (Törvényjavaslat 2015: 197, 204).

A jelenlegi kormányzat családpolitikájának egyik szimbóluma, a 2011-es „családvédelmi törvény”³ szerint:

„...gyermekes születése és a családok gyarapodása nélkül nincs fenntartható fejlődés és gazdasági növekedés. A gyermekvállalás nem eredményezheti a család szegénységbe süllyedését. Harmonikusan működő családok nélkül nincs jól működő társadalom. (...) A családok védelme és a családok jólétének erősítése az állam, az önkormányzatok, a civil szervezetek, a médiaszolgáltatók és a gazdasági élet szereplőinek egyaránt feladata.” (Csvt. 2011)

³ 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről (Csvt.). A törvény elemzését lásd Ferge (2012) írásában.

Ami látszik: a gyerekes családokat érintő kormányzati irányok és eszközök

A 2010 utáni irányok

A család a „szociális kockázatok és szükségletek elsődleges megjelenési terepe”, amely meghatározza az életesélyeket. A komplex beavatkozásoknak a gyerekkora (kiemelten a korai életévekre) és a család jóllétére kell összpontosítaniuk, illetve kiemelten kellene védeniük a magas szegénységi kockázatu és kirekesztett csoportokat (Esping-Andersen 2008). Erre nem látszottak komoly törekvések 2010 előtt sem. Azóta pedig egyértelműnek tűnik az irány:

„A hatodik ciklusban {2010–014} (...) először kerültek többségbe a jogszűkítések a jogbővítéssel szemben, a szegényellenes lépések a szegények segítségével szemben. Először fordul elő, hogy közpénzből tudatosan jelentős összegek kerülnek a jómódúakhoz és gazdagokhoz.” (Ferge 2012: 182)

A családi adókedvezmény révén 2010 óta a magasabb jövedelmű gyerekes családok számottevő többletforráshoz jutnak, az egykulcsos adórendszer szintén nekik kedvez. Az alacsony jövedelmű családok költségvetésében nem elhanyagolható családi pótlék és a gyes összege 2008 óta változatlan. Előbbi 2010 óta iskolai hiányzás miatt megvonható a családtól, és a tervek szerint 2016 januárjától ez az óvodások esetében is megtehető lesz (2015. szeptembertől hároméves kortól kötelező az óvodáztatás). A segélyek összege – nominálértéken is – csökkent, a jogosultsági feltételek szigorodtak. A segély típusú ellátások 2015 márciusától a korábbinál jóval nagyobb mértékben kerültek az önkormányzatok diszkrecionális döntési körébe, tovább gyengítve a szociális biztonságot. A rezsicsökkentés a legszegényebbeket el sem érte, a legmagasabb jövedelmű és fogyasztású családoknál viszont jelentős a költségcsökkenés (Koltai 2014).

Ugyanakkor a közfoglalkoztatás révén a kormány az alsó jövedelmi csoportoknak juttat jelentős forrásokat. A rendszer működtetésének költségei 2015-ben elérik a 270 milliárd forintot. Ezt 2016-ban 340 milliárdra, 2018-ra 475 milliárd forintra tervezik emelni.⁴ Annak ellenére, hogy az EU már 2013-ban arra hívta fel a figyelmet, hogy a közfoglalkoztatás dominanciáját csökkenteni kell (A Tanács ajánlása... 2013). 2015 februárjában több mint 150 ezren, márciusban 133 ezren dolgoztak közfoglalkoztatásban,⁵ 2013-ban összesen közel 310 ezer ember

⁴ 2015-ben 270 milliárd forintot fordítanak közfoglalkoztatásra. A 2015. évi költségvetés törvényjavaslatában 2016-ra 355 milliárd, 2018-ra 475 milliárd forint a „Start Munkaprogram” „irányszáma” (Törvényjavaslat... 2014). A 2016-os költségvetés tervezete szerint jövőre 340 milliárd forint jut közmunkára.

⁵ KSH STADAT 2.1.60. táblázat. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qli038.html (utolsó letöltés: 2015. 06. 17.)

fordult meg a rendszerben (Cseres-Gergely–Molnár 2014); köztük sokan gyerekesek. A baj az, hogy a közmunka, amelynek legalacsonyabb nettó bére a minimálbér összegének 75 százaléka, önmagában nem képes kiemelni a jövedelmi szegénységből, és nem vezet vissza az elsődleges munkaerőpiacra (uo).⁶

A családoknak és gyerekeknek nyújtott szolgáltatások hiányosak, elérhetősé-
güket és színvonalukat nagymértékben befolyásolják a területi egyenlőtlenségek (Darvas 2014). A szolgáltatások közül kiragadva egyet, amely kizárólag a szegény gyerekekre céloz: a költségvetés 2015-ben 3 milliárd forintos keretösszeggel támogatja a nyári gyerektéveztetést (a 2016-os tervezetből nem derül ki, hogy mennyit szán erre a kormány). Ez a tavalyi évhez képest 14 százalékos (360 millió Ft-os) emelést jelent. Az étkezésben részesülő gyerekek tervezett száma 135 ezer fő (Pályázati felhívás... 2015), ami egyrészt 24 ezer fővel több, mint a 2014-es létszám, másrészt alig haladja meg a 2009-es és 2010-es létszámokat (egyaránt 131 ezer fő) (Miniszeri rendelet... 2014). A rászoruló és elvben jogosult (rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő) gyerekek mintegy 70–75 százaléka kiszorul az ellátásból. A forrásnövekedés nem elég ahhoz, hogy az egy gyerekre jutó, 2012 óta változatlan napi 440 forintos összeg és az ellátási napok száma (34–53 munkanap) emelkedjen.

A családtámogatási rendszer főbb elemei

A *családi adókedvezmény* magasabb jövedelmű családokat gyarapító hatásáról számos elemzés született (pl. Ferge–Farkas 2014, Tóth G.–Virovác 2013). Gyerekszámától függően eltérő mértékben, de minden esetben a felsőbb jövedelmi tizedekben koncentrálódik a legnagyobb nyereség. Tény viszont, hogy a kedvezmény 2014-es kiterjesztésével jelentősen nőtt az elért családok száma.

„A 2014. január 1-jétől életbe lépő módosítás az alacsonyabb jövedelműeknek kedvez, ha van elég adózott jövedelmük. A számítások szerint a 2 gyerekesek körében a 100 ezer forintnál alacsonyabb keresetűeknél lesz 3–4 ezer forint a többlet, a 3 gyerekesek körében pedig progresszíven nő, 100 ezer forintnál 17 ezer forinttal, 300 ezernél, ahol a legnagyobb a hatás, 52 ezer forinttal.” (Ferge–Farkas 2014: 79)

2015-ben tovább bővült az érintettek köre azzal, hogy a családi pótlékra nem jogosult házastárs is igénybe veheti a kedvezményt. (2016. januártól a kormány 2500 forinttal, négy év alatt összesen 10 ezer forinttal, a jelenleginek kétszeresére tervezi emelni a kétgyerekesek családi adókedvezményét.)

⁶ „A közfoglalkoztatás befejezése után fél évvel az abban résztvevők alig több mint 10%-a lép ki az elsődleges munkaerőpiacra, s 2011 óta ez az arány folyamatosan csökken. Minél többször közfoglalkoztatott valaki, annál kisebb az esélye, hogy elhelyezkedjen, márpedig 2013-ban már a közfoglalkoztatottak több mint fele »ismétlő«. A közfoglalkoztatás tehát kifejezetten rontja a nyílt munkaerőpiacon történő munkavállalás esélyeit.” (Cseres-Gergely–Molnár 2014: 222)

A 2010–2013 közötti adóváltozások hatásait elemző mikroszimulációs vizsgálat szerint az *egykulcsos adórendszer* és a családi adókedvezmény átalakításának a gyerekes családok többsége nyertese. Ugyanakkor a nyertesek arányának különbsége az alsó három és a felső három jövedelmi tized között – utóbbiak javára – sokszoros (Tóth G.–Virováczy 2013). A szerzők számításai szerint a 2010–2013 közötti adóváltoztatási elemek közül „*a családi adókedvezmény kiterjesztése mintegy 173 milliárd forintos adókiengedést jelent, amelynek 59 százaléka a legmagasabb jövedelemmel rendelkező két tized adóját csökkenti*” (uo.: 395).

2015 márciusában 1,83 millió gyerek részesült *családi pótlékban*.⁷ A univerzális ellátás a gyerekeknél – állam, közösség által elismert – többletköltségeihez járul hozzá. Az „elismerés” azonban nem túl erős: a családi pótlék összegét 2008 óta nem emelték, indexálása megszűnt. A 2008-as differenciált emeléssel alig érzékelhetően (4,5–8%-kal, 500–1500 Ft-tal) nőtt az ellátás mértéke, és reálértékéből azóta jelentősen veszített. A legelső jövedelmi ötödbe tartozókra az összes családi pótlék egyre nagyobb (bár 2012–2014 között csökkenő) része jut, ami jövedelmi helyzetük romlását tükrözi (Darvas et al. 2013, Tóth 2015). Az univerzális jelleg sérült azzal, hogy az iskolásoktól már 2010-től megvonható, illetve – a jelenlegi szándék szerint – 2016 januárjától az óvodások esetében is megvonható lesz a családi pótlék hiányzás miatt. (A hároméves kortól kötelező óvodáztatással párhuzamosan 2015 szeptemberétől megszűnik a hátrányos helyzetű családoknak nyújtott óvodáztatási támogatás.)

2013-ban több mint 161 ezren részesültek *gyermekgondozási segélyben* (gyes), amelynek összege 2008 óta szintén változatlan (a nyugdíjminimum 100%-a, 28 500 Ft). A szülés előtti két évben 365 napos munkaviszonyhoz kötött *gyermekgondozási díj* (gyed) egy főre jutó átlagos összege 2013-ban 96 600 forint volt. Az ellátásra fele annyian (81 ezer fő) jogosultak, mint az „alanyi jogon” járó gyésre. „*A két ellátás (gyes és gyed) igénybevétele – a munkaerő-piaci helyzettel párhuzamosan – területileg jelentős egyenlőtlenségeket mutat*” (Darvas et al. 2013: 97). A „gyed extra” hatásai összességében pozitívak, ugyanakkor az alacsony jövedelmű, szegény családok többségét az intézkedés munkavállalást könnyítő elemei nem érik el. Ezzel együtt „*az alacsonyabb státuszú, gyesen lévő szülőket is kedvezően érinti az, hogy egyidejűleg több gyerek után is jogosultak az ellátásra*” (Darvas–Farkas 2014: 146).

A *rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény* (rgyk) gyerekek után járó segély típusú ellátás, amelyre azok a családok jogosultak, amelyekben az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg a 39 900 forintot (egyszülős vagy tartósan beteg, fogyatékos gyereket nevelő családok esetében a 37 ezer Ft-ot). A jogosultsági határ kétségtelenül jövedelmi szegénységet jelez. Az rgyk évente kétszer 5800 forintnyi – 2012 novemberétől Erzsébet-utalványban nyújtott – támogatás; összege 2009

⁷ KSH STADAT 2.4.5. és 2.4.3. táblázatok. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsp005.html és http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_fsg001.html (utolsó letöltések: 2015. 06. 17.)

óta változatlan (akkor 300 Ft-tal emelték). Ezzel együtt paszportjellege miatt tényleges segítséget jelent: jogosultságot biztosít az ingyenes vagy kedvezményes intézményi étkezésre és tankönyvekre. 2013-ban közel 550 ezer fő,⁸ a 25 év alatti népesség ötöde részesült a kedvezményben, számuk 2014-re 500 ezer alá csökkent.

„A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők magas száma arra vezethető vissza, hogy a jövedelmi szegénység kockázata a 18 év alattiak körében a legmagasabb, 2013-ban 10 százalékponttal haladta meg az országos átlagot (14,6%). Ez azt jelenti, hogy minden negyedik gyermek olyan háztartásból kerül ki, ami a relatív szegénységi küszöbként meghatározott jövedelemszint alatt él.” (KSH 2015: 3)

Egy tervezési dokumentum szerint 2013-tól kezdődően át kellett volna alakítani az rgyk rendszerét (a jelenlegi kedvezmények megtartásával, a „pénzbeli” támogatás rendszeresebb nyújtásával). Eszerint „közel 400.000 gyermek esetében lenne csökkenthető a szegénységi kockázat”.⁹

Jövedelmi helyzet, szegénység és nélkülözés a gyerekes családok és a gyerekek körében

A gyerekes családok életkörülményeit, a gyerekek életesélyeit számos körülmény befolyásolja. Itt azonban csak a *jövedelmi helyzet alakulását és az azzal szorosan összefüggő jövedelmi szegénység, kirekesztettség és depriváció kiterjedtségét* vizsgálom. Egyrészt azért, mert ezekre – a foglalkoztatás elsődleges és a szolgáltatások szintén fontos szerepe mellett – hatással van a családtámogatási rendszer (fentebb vázolt) célzása és színvonala. Másrészt azért, mert a legújabb adatok szerint az utóbbi egy-két évben javult a helyzet; csökkent a „szegénységben vagy kirekesztettségben” és a súlyos anyagi deprivációban élők aránya. A gyerekes családok relatív jövedelmi helyzete azonban nem javult, a vizsgált időszakban folyamatosan romlott.

⁸ TEIR, TSTAR adat.

⁹ <http://romagov.kormany.hu/download/e/bc/10000/indikat%C3%ADv%20int%C3%A9zke%C3%A9s%20lis-ta.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 06. 17.)

A háztartások jövedelmi helyzete

„A reáljövedelmek (...) hullámoztak, de 2012-ig nem tudtak visszajutni a 2007-es szintre. 2012-ben a nettó reáljövedelem bő 10 százalékkal elmaradt a 2007-estől, és közel 3 százalékkal a 2010. évitől is” (Ferge–Farkas 2014: 75)

„2007 és 2009 között – a hazai recesszió mélypontján – a jövedelmek reálértéke csökkent, sőt már nominálértéken is mérséklődött a lakosság átlagos jövedelmi szintje. Ez a kedvezőtlen helyzet 2010-től két éven keresztül kissé javult, a reáljövedelmek szerény emelkedésnek indultak, majd 2012-ben a gazdaság teljesítményével párhuzamosan a háztartások reáljövedelme 4,8%-kal csökkent. 2013-ban a magánháztartások már (...) 1,2%-os reáljövedelem-növekedést realizálhattak.” (KSH 2014: 5)

A KSH adatai szerint 2012 és 2013 között 2,9 százalékkal emelkedett a háztartások egy főre jutó átlagos nettó jövedelme; a legalsó jövedelmi tizedben 1,7 százalékkal, a legfelső decilisben 3,6 százalékkal (KSH 2014). A két csoport közötti különbség tehát tovább nőtt. A legalsó jövedelmi tizedbe tartozók *egy főre jutó éves nettó jövedelme* – nominálértéken – 2013-ban éppen annyi volt, mint 2010-ben. Ezzel szemben a legfelső decilisben négy év alatt 292 ezer forinttal nőtt az egy főre jutó éves jövedelem. A két szélső tized között 2010-ben 7,2-szeres, 2013-ban 8,2-szeres volt a különbség (1. táblázat).

1. táblázat: Háztartások egy főre jutó éves átlagos jövedelme, különbség az 1. és a 10. jövedelmi tized között, 2010–2013

Év	Egy főre jutó éves átlagos nettó jövedelem összege, Ft			Hányszoros a különbség a felső és alsó decilis között
	Összes háztartás	Alsó decilis	Felső decilis	
2010	939 396	302 893	2 176 071	7,18
2011	988 927	315 495	2 284 727	7,24
2012	994 876	297 759	2 383 515	8,00
2013	1 023 448	302 820	2 468 394	8,15

Forrás: KSH STADAT 2.2.7. táblázat alapján. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc012.html (utolsó letöltés: 2015. 05. 06.)

A Társadalmi Házartás Monitor adatai szerint viszont 2012 és 2014 között kismértékben csökkentek a jövedelmi egyenlőtlenségek.

„A 2010 és 2014 közötti időszakot együtt tekintve azt látjuk, hogy miközben az időszak első két évében Magyarországon jelentősen nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek (akkor az egy főre jutó jövedelmek legfelső és

legalsó jövedelmi deciliseinek aránya 7,2-ről 9,0-re emelkedett), a második két évben a fenti mutató 8,1-re mérséklődött.” (Szívós–Tóth 2015: 7)

A teljes jövedelemeloszlást jellemző Gini-együttható azonban nem változott, „*lényegében változatlan szintű egyenlőtlenséget mutat (mindkét évben 31%-on áll)*” (Tóth 2015: 15). [A KSH szerint a Gini-együttható mértéke 2009 és 2012 között folyamatosan romlott, 2012–2013 között változatlan (KSH 2014).]

A háztartások *egy főre* jutó havi nettó jövedelme 2013-ban 85 ezer forint volt; ez közel 20 ezer forinttal több a (25 év alatti) gyereket nevelő háztartások és szinte ugyanennyivel kevesebb a gyerek nélküli háztartások *egy főre* jutó jövedelménél (2. táblázat). A gyerekesek között csak a 2 felnőtt, 1 gyerek típusú háztartások jövedelme közelíti meg az átlagot. Nyolcvanezer forintos *egy főre* jutó jövedelmük 10 ezer forinttal haladja meg az *egy főre* számított létminimum értékét (ami közel nem jelent jövedelmi szegénységet, de nem is feltételez magas életszínvonalat). A három- és többgyerekesek 52 ezer forintos *egy főre* jutó nettó jövedelme viszont nem éri el a létminimum összegét (háromgyerekeseknél 57 800 Ft, négygyerekeseknél 54 000 Ft) (vö. 2. táblázat).

2. táblázat: A háztartások *egy főre* jutó havi nettó jövedelme és a létminimum értékei, 2013

A háztartás típusa	Egy főre jutó nettó jövedelem, Ft	Jövedelmek az országos átlag százalékában, %	A létminimum értéke (<i>egy főre</i> számítva),* Ft
Gyerek nélküli háztartások	106 618	125,0	–
Gyerekes háztartások (25 év alatti gyerekekkel)	66 100	77,5	–
Egyszülős háztartás	63 907	74,9	1 gyerek: 72 196 2 gyerek: 62 716
2 felnőtt, 1 gyerek	80 091	93,9	70 008
2 felnőtt, 2 gyerek	66 019	77,4	63 445
2 felnőtt, 3 és több gyerek	52 035	61,0	3 gyerek: 57 757
			4 gyerek: 53 965
Összes háztartás**	85 287	100,0	–

Forrás: KSH 2014 (1.1. tábla) alapján.

*Forrás: KSH STADAT 2.2.19. táblázat. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc011.html és

**Forrás: KSH STADAT 2.2.6. táblázat. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc006b.html (utolsó letöltések: 2015. 05. 06.)

A gyerekes háztartások és a gyerekek szegénysége, kirekesztettsége, deprivációja

Az EU 2020-as stratégiájának egyik indikátora a „szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők aránya”, amelyet a jövedelmi szegénységben, a súlyos anyagi deprivációban és a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya határoz meg. A *relatív jövedelmi szegénység* a mediánjövedelem 60 százaléka alatti jövedelmet jelent (fogyasztási egységekre számolva). *Súlyos anyagi deprivációban* azok élnek, akik az életminőséget befolyásoló kilenc vizsgált terület¹⁰ közül legalább négy esetében hiányt szenvednek, nélkülöznek. Azok a háztartások, amelyekben a munkaképes korú (18–59 éves) személyek nem vagy csak keveset (lehetséges munkaidejük legfeljebb ötödét) tudnak dolgozni, az uniós indikátor szerint „nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásnak” számítanak.

A „szegénységben vagy kirekesztettségben élők aránya” tehát összetett, az anyagi helyzettel és a munkaerő-piaci státusszal szorosan összefüggő mutató. 2013-ban a teljes népesség harmada, a gyerekek 40 százaléka élt „szegénységben vagy kirekesztettségben”. A 2006 óta folyamatosan romló tendencia 2013-ban megtört: a KSH 2012–2013 között, a Tárki 2012–2014 között mért csökkenést.¹¹ *A javulást elsősorban a súlyos anyagi deprivációban élők arányának csökkenése okozta.* A KSH adatai szerint az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya alig csökkent (a gyerekeket tekintve kicsit nőtt), a jövedelmi szegénységben élők aránya tovább nőtt (kivéve a gyerek nélküli háztartásokat). Ezzel szemben a Tárki jelentése szerint a teljes népességben minimálisan, a gyerekek körében nagyobb mértékben csökkent a jövedelmi szegénység aránya, és jelentősebb a javulás az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők arányában is. (Utóbbi alapvetően a közfoglalkoztatás következménye, ezért nem is nagyon látható a szegénységi adatokban.¹²)

¹⁰ Lakáshatási költségeik fizetése, otthonuk megfelelő fűtése, váratlan kiadások fedezése, hús/hal fogyasztása minden második nap, évente legalább egy hét fizetett üdülés, színes televízió, mosógép, autó, telefon.

¹¹ A KSH a 2014. év végén tette közzé a Háztartások Költségvetési és Életkörülmények Felvétele (HKÉF), illetve az EU-SILC keretében felvett adatait. A jövedelmi referenciaév 2013, az adatfelvétel ideje 2014. A KSH mindkét formában közli weboldalán az adatokat (KSH STADAT 2.2.18. táblázat), de alapvetően a referenciaéveket alkalmazza (lásd KSH 2014). Itt – követve a KSK-gyakorlatot – a referenciaéveket, de az Eurostat adatbázisát használom, amelyben a felvétel éve szerint szerepelnek az adatok, így a Magyarországra vonatkozó legutolsó adat 2014-es. (Az Eurostat-adatbázis adatait a felhasznált táblázatokban referenciaév szerint módosítom, ugyanakkor a táblázatok hivatkozásaiban a felvétel éve szerepel.) A Tárki Háztartás Monitor adatfelvétele 2014 őszén zajlott, és – a jövedelmek esetében – az ezt megelőző egy évről (2013. október–2014. szeptember) nyújt információkat; a Tárki által használt adatév 2014 (és 2012).

¹² „A nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők arányának 2012 és 2014 között megfigyelt jelentős csökkenése jellemzően a magas szegénységi kockázatú csoportokban történt. (...) Ez a folyamat feltehetően összefüggésben van az elmúlt időszak egyik legjelentősebb foglalkoztatás- és/vagy szociálpolitikai átalakításával, a közmunkaprogramok jelentős kiterjesztésével (és egyben a munkanélküli járadék rendszerének visszavágásával). Erre utal az egykeresős háztartások szegénységének növekedése is: amennyiben egy munkanélküli háztartásban valaki közmunkás lesz, javulás történik a munkaintenzitásban, ám a pótlólagos jövedelem nem elegendő a szegénységből való kikerülésre.” (Gábos–Szivós–Tátrai 2015: 58)

A fejezet három alpontjában igyekszem bemutatni a *szegénységben vagy kirekesztettségben, a jövedelmi szegénységben és a súlyos anyagi deprivációban élők* arányának alakulását, a hosszabb távú tendenciákat és a legutóbbi időszak változásait. Elsősorban a KSH (HKÉF/EU-SILC) adataira, illetve az ezeket tartalmazó és részletesebben elemezhető Eurostat-adatbázisra¹³ támaszkodom, a KSH gyakorlatának megfelelően az adatok referenciaévéét feltüntetve. A KSH adatai mellett több helyen a Tárki Háztartás Monitor (2012-re és 2014-re vonatkozó) eredményeit is ismertetem.¹⁴

Szegénységben vagy kirekesztettségben élők

A KSH felvétele szerint 2013-ban a teljes népesség 31,1 százaléka, a 0–17 évesek 41,4 százaléka volt szegény vagy kirekesztett (az arányok jóval magasabbak az uniós átlagnál). Ez 2012-höz képest a teljes népesség esetében 7 százalékos, a gyerekekénél 4 százalékos javulást jelent (3. táblázat). A 2020-as célkitűzés, mely szerint 23 százalékra csökkentjük az érintett népesség arányát, még így is nagyon távolinak tűnik (és a 2006–2012 közötti folyamatosan romló tendencia sem jó előjel).

3. táblázat: Szegénységben vagy kirekesztettségben élők aránya és az arányok változása, 2006–2013, %

Demográfiai csoport	Szegénységben vagy kirekesztettségben élők aránya, %					Szegénységben vagy kirekesztettségben élők arányának változása, %*	
	2006	2009	2012	2013	<i>EU-28 átlag, 2012</i>	2006–2013	2012–2013
Teljes népesség	29,4	29,9	33,5	31,1	24,5	+6	–7
0–17 évesek	34,1	38,7	43,0	41,4	27,7	+21	–4
Gyermek háztartások	31,5	33,9	37,9	36,3	26,1	+15	–4
Gyermek nélküli háztartások	26,7	24,9	28,6	25,6	22,9	–4	–11

* Ha + a változás, akkor nőtt az indikátor értéke (romlott a helyzet).

Forrás: Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_peps01&lang=en és http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li03&lang=en (utolsó letöltések: 2015. 06. 07.)

¹³ Eurostat. Living conditions and welfare/Income and living conditions. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (utolsó letöltés: 2015. 05. 06.)

¹⁴ A KSH HKÉF/EU-SILC adatfelvétel 2014-es hullámának mintája 9220 háztartásról és 19 121 személyről tartalmaz információkat. A Tárki Háztartás Monitor felvétele mintegy 2000 háztartásról és közel 5000 háztartástagról gyűjtött adatokat.

A gyerekes háztartások több mint harmada (36,3%) volt szegény vagy kirekesztett 2013-ban. Az előző évhez képest a javulás itt is 4 százalékos. Hosszabb időtávot tekintve: 2006 és 2013 között 15 százalékos, 2009–2012 között 12 százalékos a romlás. A gyerekek és a teljes népesség, illetve a gyereket nevelő és a gyerek nélküli háztartások közötti különbség nem mérséklődött 2013-ra sem. (Az EU-átlagok jóval kisebb különbségeket jeleznek, vö. 3. táblázat). A KSH mérését támasztják alá a Tárki adatai: a teljes népességben 20 százalékos, a gyerekek körében 25 százalékos a csökkenés (a javulás) 2012–2014 között. 2012-ben utóbiaknak még több mint fele (52%), 2014-ben 39 százaléka élt szegénységben vagy kirekesztettségben (Gábos–Szivós–Tátrai 2015).

A teljes vizsgált időszakot tekintve 2006 és 2013 között egyedül a legfelső jövedelmi ötödbe tartozó gyerekes háztartások szegénységi vagy kirekesztettségi aránya csökkent (persze ők egyébként sincsenek sokan). A legalsó kvintilisben a legnagyobb mértékű (12%-os) a romlás, így 2013-ban közel 90 százalékuk élt szegénységben vagy kirekesztettségben. 2012 és 2013 között minden jövedelmi ötödben van valamennyi javulás, de ez éppen a legszegényebeknél elhanyagolható (0,3%-os) (4. táblázat). A legfelső és a legalsó ötöd közötti különbségek 2013-ban – az átlagos javulás ellenére – tovább nőttek. (2006-ban 34-szeres, 2012-ben 21-szeres, 2013-ban 59-szeres volt a különbség az érintettségi arányok között.)

4. táblázat: A szegénységben vagy kirekesztettségben élők aránya és az arányok változása a gyerekes háztartások körében jövedelmi ötödek szerint, 2006–2013, %

Jövedelmi ötödek	Szegénységben vagy kirekesztettségben élők aránya, %				A szegénységben vagy kirekesztettségben élők arányának változása, %*	
	2006	2009	2012	2013	2006–2013	2012–2013
Alsó ötöd	79,1	82,1	89,0	88,7	+12	–0,3
2. ötöd	29,1	29,6	36,0	30,9	+6	–17
3. ötöd	16,6	19,1	22,2	16,8	+1	–24
4. ötöd	9,6	10,2	12,1	10,0	+4	–17
Felső ötöd	2,3	5,1	4,2	1,5	–35	–64
<i>Összesen</i>	<i>31,5</i>	<i>33,9</i>	<i>37,9</i>	<i>36,3</i>	<i>+15</i>	<i>–4</i>

* Ha + a változás, akkor nőtt az indikátor értéke (romlott a helyzet).

Forrás: Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_peps03&lang=en (utolsó letöltés: 2015. 06. 07.)

Jövedelmi szegénység

Az EU 2020-as stratégiájához kapcsolódóan Magyarország a gyerekes háztartások jövedelmi szegénységi arányának jelentős csökkentését tűzte ki célul. A vállalás szerint 2020-ra 12,8 százalékra kellene mérsékelni a rátát (NTFS 2011). A céltől lassan, de biztosan távolodunk: 2013-ban a gyerekesek ötöde (20,7%) volt szegény. Az arány 2006 és 2013 között folyamatosan emelkedett (5. táblázat).

5. táblázat: Jövedelmi szegénységben élők aránya és az arányok változása, 2006–2013, %

Demográfiai csoport	Jövedelmi szegénységben élők aránya, %				Jövedelmi szegénységben élők arányának változása, %*		
	2006	2009	2012	2013	<i>EU-28 átlag, 2012</i>	2006–2013	2012–2013
Teljes népesség	12,3	12,3	14,3	14,6	16,6	+19	+2
0–17 évesek	18,8	20,3	23,2	24,6	20,2	+31	+6
Gyerekes háztartások	16,0	16,6	19,1	20,7	18,7	+29	+8
Gyerek nélküli háztartások	7,6	7,0	9,0	8,2	14,6	+8	–9

* Ha + a változás, akkor nőtt az indikátor értéke (romlott a helyzet).

Forrás: Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li02&lang=en és http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li03&lang=en (utolsó letöltések: 2015. 06. 07.)

A teljes népesség szegénységi aránya szintén nőtt 2006–2013 között, de 2012–2013 között minimális az elmozdulás. A gyerekek szegénységi rátája ennél nagyobb mértékben nőtt a két utolsó adatév között, és esetükben a teljes vizsgált időszakban is jóval jelentősebb a romlás: 2006-ban kevesebb mint ötödük (18,8%), 2013-ban közel negyedük (24,6%, 416 ezer fő) élt szegénységben. A 2006–2013 közötti periódust tekintve egyetlen csoport helyzete sem javult. 2012–2013 között egyedül a gyerek nélküli háztartások szegénységi aránya csökkent. Gyakran (de talán nem elégszer) ismételt az a megállapítás, miszerint a gyerekszegénységi ráta jóval magasabb a teljes népesség szegénységi arányánál. 2006 óta az olló 2013-ban volt a legszélesebb; a különbség éppen 10 százalékpontnyi (az uniós átlagok között mindössze 4 százalékpont az eltérés) (vö. 5. táblázat).

A jövedelmi szegénység terén a Tárki adatai egészen más irányokat jeleznek, mint a KSH adatfelvétele. Mérésük szerint a teljes népesség szegénységi rátája minimálisan (17%-ról 16,6%-ra), a 0–17 évesek szegénységi aránya nagyobb mértékben, 26 százalékról 22 százalékra mérséklődött.

„Becslésünk szerint (...) 1,6–1,7 millió ember élt jövedelmi szegénységben Magyarországon a tavalyi évben. Ez a szám, bár valamelyest alacsonyabb, statisztikailag nem különbözik a 2012-ben mérttől, tehát a szegénység kiterjedtsége e két év alatt nem változott.” (Gábos–Szívós–Tátrai 2015: 45)

„Mindent összevetve (...) számottevően csökkent a gyermekes háztartásokban élők súlya a szegények körében 2012 és 2014 között, hiszen két évvel ezelőtt még a szegénységi küszöb alatt élők kétharmadát tették ki.” (uo.: 2015: 53).

2014-ben a szegények fele élt gyerekes háztartásban.

Súlyos anyagi depriváció

Az EU 2020-as stratégia keretében a magyar célkitűzés szerint a súlyos anyagi deprivációban élő népesség arányát a 2008-as 17,7 százalékról 14 százalékra kell szorítani 2020-ig (NTFS 2011). A 2012–2013 közötti javulás után a ráta 23,9 százalék. Másként: 2008-ban közel 1,8 millió embert érintett a probléma. Számukat 2020-ra 354 ezer fővel kellene csökkenteni; 2013-ban 2,3 millió a súlyosan deprivált népesség száma. A gyerekek harmada (32,4%) súlyosan deprivált. Érintettség arányuk 8 százalékponttal magasabb a teljes népességénél (az EU-átlagok között mindössze 1,5 százalékpont a különbség) (6. táblázat).

6. táblázat: Súlyos anyagi deprivációban élők aránya és az arányok változása, 2006–2013, %

Demográfiai csoport	Súlyos anyagi deprivációban élők aránya, %					Súlyos anyagi deprivációban élők arányának változása*	
	2006	2009	2012	2013	EU-28 átlag, 2012	2006–2013	2012–2013
Teljes népesség	19,9	21,6	26,8	23,9	9,6	+20	–11
0–17 évesek	24,4	28,8	35,0	32,4	11,1	+33	–7
Gyerekes háztartások	22,1	24,9	31,0	28,1	10,6	+27	–9
Gyerek nélküli háztartások	17,0	17,5	22,0	19,4	8,6	+14	–12

* Ha + a változás, akkor nőtt az indikátor értéke (romlott a helyzet).

Forrás: Eurosta. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mddd11&lang=en és http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mddd13&lang=en (utolsó letöltések: 2015. 06. 07.)

A 2006–2013 közötti időszakban a teljes népesség, a gyereket nevelő és a gyerek nélküli háztartások, valamint a 0–17 évesek körében is jelentősen nőtt a súlyosan depriváltak aránya (utóbbiak esetében a legnagyobb mértékben). 2012 és 2013 között viszont mind a négy csoportban csökkenést jeleznek az adatok (vö. 6. táblázat). A gyerekek körében 56 ezer fővel csökkent az érintettek száma, így 2013-ban közel 550 ezer gyerek élt súlyos anyagi deprivációban.

A Tárki-adatok mind a teljes népesség, mind a gyerekek körében szintén javulást mutatnak: 2012 és 2014 között előbbieik érintettségi aránya 37 százalékról 28 százalékra, utóbbiaké 44 százalékról 32 százalékra csökkent (Gábos–Szivós–Tátrai 2015).

Az alsó jövedelmi ötödben a gyerekes háztartások 62,2 százaléka, a legfelső ötödben 1 százaléka volt súlyosan deprivált 2013-ban (hogy utóbbiak kik lehetnek, az rejtély). A második és a negyedik kvintilis között háromszoros a különbség (28,9%, illetve 9,1%). 2012–2013 között a legszegényebb háztartások körében is mérséklődött a depriváltak aránya, de náluk a legkisebb mértékű (7%-os) a csökkenés. A 2006–2013 közötti periódusban viszont itt a legnagyobb arányú (34%-os) a romlás; 2006-ban még kevesebb, mint felük (46,3%) volt súlyosan deprivált. A harmadik és a negyedik kvintilisben 2006–2013 között szintén nőtt az érintett háztartások aránya, ugyanakkor 2012–2013 között náluk kétszer-háromszor nagyobb mértékű a javulás, mint az alsó ötödben (7. táblázat).

7. táblázat: A súlyos anyagi deprivációban élők aránya és az arányok változása a gyerekes háztartások körében jövedelmi ötödek szerint, 2006–2013, %

Jövedelmi ötödek	Súlyos anyagi deprivációban élők aránya, %				Súlyos anyagi deprivációban élők arányának változása,* %	
	2006	2009	2012	2013	2006–2013	2012–2013
Alsó ötöd	46,3	51,9	66,7	62,2	+34	–7
2. ötöd	26,8	27,2	34,3	28,9	+8	–16
3. ötöd	14,9	17,6	20,4	15,5	+4	–24
4. ötöd	8,4	9,1	10,7	9,1	+8	–15
Felső ötöd	1,8	4,2	3,6	1,1	–61	–69
<i>Összesen</i>	<i>22,1</i>	<i>24,9</i>	<i>31,0</i>	<i>28,1</i>	<i>+27</i>	<i>–9</i>

* Ha + a változás, akkor nőtt az indikátor értéke (romlott a helyzet).

Forrás: Eurostat http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mddd13&lang=en (utolsó letöltés: 2015. 06. 07.)

A Tárki elemzése szerint:

„...a súlyos anyagi deprivációban élők köréből azok kerültek ki az elmúlt két évben, akiknek társadalmi-demográfiai jellemzői nem korrelálnak szorosan a szegénységgel, és ezek jellemzően a magasabb státuszú csoportok iskolázottság, munkaerő-piaci kapcsolódás és lakóhely tekintetében. (...) A súlyos anyagi deprivációban élők arányának 2012 és 2014 közötti csökkenése mindenekelőtt a viszonylag alacsony szegénységi kockázatú csoportokat érintette: az érettségizett vagy diplomás háztartásfővel élőket, a fővárosiakat, az egy- és kétgyermekeseket, valamint a magas munkaintenzitású háztartások tagjait. Ezzel szemben az alacsony iskolázottságúak, a községekben élők, a sokgyermekesek, az alacsony vagy nagyon alacsony munkaintenzitásúak körében az egyébként magas deprivációs ráta nem csökkent.” (Gábos–Szivós–Tátrai 2015: 57)

Kitérő: a gyerekszegénység települési-területi egyenlőtlenségei és a cigány gyerekek helyzete

A tanulmány utolsó részében rövid kitérőt teszek két olyan problémára, amelyek egyértelműen meghatározzák a gyerekszegénység kiterjedtségét és természetét. Az egyik a területi-települési egyenlőtlenségek, leszakadó kistérségek és a falvak szegénysége, a másik a cigány gyerekek szegénységének és deprivációjának aggasztó mértéke.

Gyerekszegénység a leszakadó kistérségekben és a falvakban

„Községekben az összes gyerek 34 százaléka él, de a legszegényebb ötödben arányuk ennél jóval magasabb. A szegény gyerekek közel fele falun él, ahol esélyeik – épp a falu relatív elzártsága és a szolgáltatások zömének rosszabb minősége miatt – az átlagosnál sokkal rosszabbak. A legszegényebb 2 millió emberből kerekítve 700 ezer a gyerekek száma, és közülük 305 ezer falusi. Ennek megfelelően kevés a falusi jómódú gyerek. A legfelső ötödben számuk 17 ezer. A különbség közel húszszoros.” (Ferge–Farkas 2014: 90)

Havasi Éva – KSH adatokon alapuló számításai szerint – az alsó kvintilisbe tartozó 0–17 évesek 90 százaléka vidéki városban vagy községben él (a fővárosiak aránya 10%). A legszegényebbek között 44 százalék, a felsőbb jövedelmi ötödökben egyre alacsonyabb a községi gyerekek aránya (a legfelső kvintilsben már csak 11%). A vidéki városokban élő gyerekek esetében nincsenek ekkora eltérések: az alsó ötödben 46 százalék, a felsőben 56 százalék (és „középen” is 50–60%) az arányuk. Budapesten szintén kiegyenlítettebb a helyzet: fővárosiak adják a felső

ötödbe tartozó gyerekek harmadát (33%), az alsó két ötöd tizedét (10–11%), a harmadik-negyedik kvintilis egyaránt ötödét (19–20%) (8. táblázat).

8. táblázat: A 18 év alatti gyerekek megoszlása az egyes jövedelmi ötödökben településtípusok szerint,* 2012 (%)

Jövedelmi ötödök	Budapest	Vidéki város	Község	Összesen	Gyerekek száma, ezer fő
Alsó ötöd	10	46	44	100	685
2. ötöd	11	53	36	100	437
3. ötöd	19	54	27	100	286
4. ötöd	20	60	20	100	205
Felső ötöd	33	56	11	100	154
Összesen	14	52	23	100	1767

*HKÉF (2011), EU-SILC (2012), Havasi Éva számításai.

Forrás: Ferge–Farkas (2014).

Az ország leghátrányosabb helyzetű kistérségeiben a gyerekszegénység mértéke az országos átlag (legalább) kétszerese. Négy ilyen kistérség összevont, az ott élő gyerekes háztartásokra reprezentatív mintája alapján 2011-ben és 2013-ban a gyerekek több mint fele (egyaránt 52%-a, 2009-ben 44%-a) élt jövedelmi szegénységben (Bass 2014). Az országos arány ezekben az években 23 százalék (2009-ben 21%) volt. Egyes kistérségekben a gyerekek mintegy kétharmada szegény; ez az országos ráta közel háromszorosa (9. táblázat).

9. táblázat: A 0–17 évesek jövedelmi szegénységi rátája néhány leghátrányosabb helyzetű kistérségben, 2011, 2013, 2014 (%)

LHH kistérség	2011	2013	2014
Hevesi	64,4	69,8	n. a.
Sásdi	42,9	50,9	n. a.
Mezőcsáti	n. a.	53,1	53,6
Berettyóújfalui	n. a.	62,4	n. a.
Bodrogközi	n. a.	n. a.	65,1
Fehérgyarmati	n. a.	n. a.	45,5
Ország (KSH)	23,0	23,2	24,6

Forrás: Fekete (2013a, 2013b, 2014.), Farkas (2014), Bass–Darvas (2014), Bauer (2014).

A cigány gyerekek helyzetének néhány jellemzője

Az előbbieken hivatkozott kistérségi adatfelvételek szerint a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben a 0–17 éves korcsoport harmada-fele roma. Közülük 70–80 százalék jövedelmi szegénységben él. Az országos adatok szintén azt jelzik, hogy a Magyarországon kiterjedt gyerekszegénység a cigány gyerekeket az átlagosnál is jóval nagyobb mértékben és mélységben érinti. Számos kutatásból, elemzésből tudjuk, hogy a cigányság többszörösen felülreprezentált a szegények között, a cigány családok jelentős része mélyszegénységben és kirekesztettségben él, a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek többsége roma.

A KSH országos reprezentatív adatai azonban, amelyek a HKÉF-adatfelvételt keretében készültek¹⁵ (2014-ben kérdezve rá először a roma származásra), így is megdöbbentőek. 2013-ban a roma gyerekek több mint kétharmada (68,1%) élt jövedelmi szegénységben, miközben a nem cigány gyerekek rátája 20,1 százalék, az országos átlag 24,6 százalék volt. Alacsonyabb szegénységi küszöbvel számolva tehát súlyosabb, mélyebb szegénységet vizsgálva: a roma gyerekek 28,3 százaléka élt a mediánjövedelem 40 százalékánál alacsonyabb jövedelemből; az országos ráta 7,7 százalék. A cigány gyerekek közel háromnegyede (73,1%) volt súlyosan deprivált 2013-ban, a nem roma gyerekek 28,2 százalékát, az összes gyerek harmadát (32,3%) érintette a probléma. A különbségek indikátortól függően háromszorosak-ötszöröseket – nem a cigány gyerekek javára (10. táblázat).

10. táblázat: A jövedelmi szegénység és a súlyos anyagi depriváció aránya a roma, a nem roma és az összes gyerek körében, 2013, %

	Jövedelmi szegénységben élők aránya, %	Mediánjövedelem 40%-a alatt élők aránya, %	Súlyos anyagi deprivációban élők aránya, %
Roma	68,1	28,3	73,1
Nem roma	20,1	5,6	28,2
Összes gyerek (0–17 évesek)	24,6	7,7	32,3

Forrás: KSH HKÉF (2014).

¹⁵ Roma Inclusion Index. Decade of Roma Inclusion. The Decade Secretariat. (Manuscript.)

Összegzés

A KSH HKÉF- (EU-SILC-) adatok alapján a szegénységben vagy kirekesztettségben élők arányának 2012–2013 közötti csökkenését elsősorban a súlyos anyagi deprivációban élők arányának mérséklődése okozza. *A gyerekes háztartások és a gyerekek körében sem a jövedelmi szegénység, sem a nagyon alacsony munkaintenzitás¹⁶ terén nincs érzékelhető javulás 2012 és 2013 között. Egyedül a súlyos anyagi deprivációban élők aránya csökkent.*

A teljes népesség szegénységi rátája 2012 és 2013 között stagnált. A nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya – a 60 év alatti népességet tekintve – szinte mozdulatlan (2012-ben 12,6%, 2013-ban 12,2%; igaz, ez 36 ezer fős csökkenést jelent).¹⁷ A gyerekek körében kismértékben (14,4%-ról 14,8%-ra) nőtt az érintettek aránya 2012–2013 között, de 2011-hez képest (15,7%) kedvező a változás.¹⁸ (A Tárki-adatok nagyobb mértékű javulást jeleznek: 2012–2014 között a teljes népességben 15 százalékról 9 százalékra, a gyerekek körében 17 százalékról 9 százalékra esett vissza a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya (Gábos–Szivós–Tátrai 2015).

Összességében megállapítható, hogy egyes területeken 2012 és 2013 között javult a helyzet: csökkent a szegénységben és kirekesztettségben, illetve a súlyos anyagi deprivációban élő gyerekes háztartások és gyerekek aránya. A 2006 óta folyamatosan romló trendek tehát a legutolsó mérések alapján megállni látszanak. Tendenciáról, a gyerekesek helyzetének általános javulásáról azonban nem beszélhetünk. Egyrészt azért nem, mert – ahogy a Tárki jelentése fogalmaz: „... mint minden ilyen esetben, ezúttal is fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a trendek tartósságáról csak az újabb mérések fényében lehet majd pontos leírást adni” (uo.: 45). Másrészt azért nem, mert a KSH-adatok szerint a gyerekesek és a gyerekek jövedelmi szegénységi aránya nem csak 2006–2013 között, de 2012–2013 között is nőtt; ezen a téren tehát folytatódik a romló tendencia. Harmadrészt, a teljes népesség és a gyerekesek, a gyerekek közötti különbségek nem csökkentek; a jövedelmi szegénységet tekintve 2006 óta 2013-ban a legnagyobb a távolság a teljes népesség és a gyerekek szegénységi rátája között. A sor folytatható: az alsó jövedelmi ötödbe tartozó gyerekes családok súlyos leszakadása, a szakadéknyi egyenlőtlenségek, a cigány gyerekek elképesztő mértékű szegénysége és deprivációja sem a jelenlegi, sem a korábbi kormányoknak nem ad okot a büszkeségre.

¹⁶ 2013–2014 között kismértékben nőtt az érintettek aránya a gyerekek és a gyerekes háztartások között, ugyanakkor az egy évvel korábbi időszakban, 2012–2013 között 7–9%-os volt a javulás. A gyerekes háztartások körében 11,4%-ról 11,7%-ra nőtt a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya 2013–2014 között. 2012-höz képest (12,6%) van javulás, ugyanakkor 2010-ben (10,6%) és 2011-ben (11,2%) valamivel jobb volt a helyzet (Eurostat).

¹⁷ Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvh11&lang=en (utolsó letöltés: 2015. 06. 07.). Lásd még: KSH (2014); ebben a KSH a referenciaévet tünteti fel, így az adatok 2012-re és 2013-ra vonatkoznak.)

¹⁸ Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvh11&lang=en (utolsó letöltés: 2015. 06. 07.)

„...ha azt is figyelembe vesszük, mi van az átlagok mögött, akkor az egyenlőtlenségek és a nyomor növekedése feltűnővé válnak. A gyerekek, a falun élők, a cigányok, az alacsony iskolai végzettségűek, a kisebb és nagyobb jövedelműek közötti ollók nyíltak, egyre nagyobb hasadásokat okozva.”
(Ferge 2015)

Büszkék tehát semmiképp ne legyünk...

Irodalom¹⁹

- A Tanács ajánlása (2013. július 9.) Magyarország 2013. évi nemzeti reformprogramjáról és Magyarország 2012–2016-os időszakra vonatkozó konvergenciaprogramjának tanácsi véleményezéséről (2013/C 217/10). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2013. 07. 30. http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2013/hungary/csr2013_council_hungary_hu.pdf
- Bass László (2014): Gyerekes családok Magyarország válságövezetében. In Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes (szerk.): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012–2013*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 97–116. http://gyere.net/downloads/Civil_jelentes_2012-2013.pdf
- Bass László – Darvas Ágnes (2014): *Berettyóújfalui kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2013. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2014/4./ http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/Berettyoujfal_u_helyzetfelmeres_2013l.pdf
- Bauer Zsófia (2014): *Fehérgyarmati kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2014. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2014/10./ http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/Helyzetfelmeres_Fehergyarmat_2014l.pdf
- Cseres-Gergely Zsombor – Molnár György (2014): Közmunka, segélyezés, elsődleges és másodlagos munkaerőpiac. In Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riórt 2014*. Budapest: TÁRKI, 204–225. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b331.pdf>
- Darvas Ágnes (2014): Gyerekesélyeket javító szolgáltatások. In Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes (szerk.) (2014): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012–2013*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 241–255. http://gyere.net/downloads/Civil_jelentes_2012-2013.pdf
- Darvas Ágnes – Farkas Zsombor (2014): Irányok és hatások az elmúlt két évben. A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiához kapcsolódó jogsza-

¹⁹ A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének dátuma a kézirat lezárásának időpontja (2015. 07. 15.)

- bályi változások áttekintése (2012. szeptember – 2014. augusztus között). In: Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes (szerk.) (2014): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012–2013*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 139–175. http://gyere.net/downloads/Civil_jelentes_2012-2013.pdf
- Darvas Ágnes – Farkas Zsombor – Győri Péter – Kósa Eszter – Mózer Péter – Zolnay János (2013): A szociálpolitika egyes területeire vonatkozó szakpolitikai javaslatok. *Esély*, (23), 6, 3–21. http://esely.org/kiadvanyok/2013_6/esely201306.pdf
- Esping-Andersen, Gøsta (2008): Egy gyermekközpontú társadalmi beruházási stratégia. *Esély*, (20), 5, 28–70. http://www.esely.org/kiadvanyok/2008_5/ESPING.pdf
- Farkas Zsombor (2014): *Mezőcsáti kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2014. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2014/11./ <http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/mezcsat2014keszM.pdf>
- Fekete Attila (2013a): *Hevesi kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2013. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2013/1./ http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/heves_szf2013_kesz.pdf
- Fekete Attila (2013b): *Sásdi kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2013. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2013/4./ http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/sasd_kesz_2013.pdf
- Fekete Attila (2014): *Bodrogközi kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2014. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2014/9./ http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/bodrogkoez_melleklettel.pdf
- Ferge Zsuzsa (2012): Hogyan érinti a családvédelmi törvény a gyermekes családokat? In Ferge Zsuzsa: *Vágányok és vakvágányok a társadalompolitikában*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó, 199–208.
- Ferge Zsuzsa (2015) Kettő az egyben: Konferencia a magyarországi szegénységről. *HVG*, 2015. február 20. http://hvg.hu/velemenyt/20150220_Ketto_az_egyben_Konferencia_a_magyarorsza
- Ferge Zsuzsa – Farkas Zsombor (2014): A gyerekes családok életkörülményei. In Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes (szerk.): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012–2013*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 71–95. http://gyere.net/downloads/Civil_jelentes_2012-2013.pdf
- Gábos András – Szívós Péter – Tátrai Annamária (2015): Jövedelmi szegénység és társadalmi kirekesztettség jellemzői Magyarországon. In Szívós Péter – Tóth István György (szerk.): *Jól nézünk ki (...?) Háztartások helyzete a válság után*. Budapest: TÁRKI, 44–71. /Tárki Monitor Jelentések 2014./ http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf

- Koltai Luca (2014): Éves jelentés a lakhatási szegénységről – 2013. Budapest: Habitat for Humanity Magyarország. http://www.habitat.hu/files/Lakhatasi_Jelentes_2013_hosszu.pdf
- KSH (2014): A háztartások életszínvonala. 2014. november. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv.pdf>
- KSH (2015): Szociális segélyezés, 2013. *Statisztikai Tükör*, 2014/143. 2015. február 2. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/szocsegely13.pdf>
- Miniszteri rendelet a szociális nyári gyermekétkeztetés 2014. évi támogatásáról. Budapest: Emmi, 2014. január. <http://www.mjvsz.hu/resourcea/5/j1a3Npn7b1R6jwbuzkjTSMZUF.pdf>
- NTFS – Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (2011): *Mélyszegénység, gyermekszegénység, romák (2011–2020)*. KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság. Budapest, 2011. november. <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>
- NTFS II. – Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. (2014): *Tartósan rászoruló, szegény családban élő gyermekek, romák (2011–2020)*. EMMI Szociális és Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság, Budapest, 2014. szeptember. http://www.kormany.hu/download/1/9c/20000/Magyar%20NTFS%20II%20_2%20mell%20_NTFS%20II.pdf
- Pályázati felhívás. Gyerekszegénység elleni program keretében nyári étkeztetés biztosítása támogatására. Budapest: Emmi, 2015. április. <http://www.kormany.hu/download/5/e4/50000/ny%C3%A1ri%20gyermek%C3%A9tkeztet%C3%A9s.zip#!DocumentBrowse>
- Szivós Péter – Tóth István György (szerk.) (2015): *Jól nézünk ki (...?)* Háztartások helyzete a válság után. Tárki Monitor Jelentések 2014. Budapest: TÁRKI, 11–43. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf
- Tóth István György (2015): Jövedelem-eloszlás 2009–2014 között. In Szivós Péter – Tóth István György (szerk.): *Jól nézünk ki (...?)* Háztartások helyzete a válság után. Budapest: TÁRKI, 11–43. /Tárki Monitor Jelentések 2014./ http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf
- Tóth G. Csaba – Virovác Péter (2013): Nyertesek és vesztesek. A magyar egykulcsos adóreform vizsgálata mikroszimulációs módszerrel. *Pénzügyi Szemle*, (58), 4, 385–400. <http://www.asz.hu/penzugyi-szemle-cikkek/2013/nyertesek-es-vesztesek-a-magyar-egykulcsos-adoreform-vizgalata-mikroszimulacios-modszerrel/toth-virovacz-2013-4.pdf>
- Törvényjavaslat Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről (T/1794. sz.) Budapest, 2014. október. <http://www.parlament.hu/irom40/01794/01794.pdf>
- Törvényjavaslat Magyarország 2016. évi központi költségvetéséről (T/4730. sz.) Budapest, 2015. május <http://www.parlament.hu/irom40/04730/04730.pdf>